

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ОХОРОНИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Авдєєва Галина Костянтинівна,

*кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України*

Одним із завдань Кримінального кодексу України є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина (ч. 1 ст. 1 КК України). Особливої актуальності це питання набуло в умовах поширення в усьому світі COVID-19.

В Україні з 12.03.2020 згідно з рекомендаціями ВООЗ на основі статті 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [1] запроваджено карантин з певним переліком обмежувальних заходів, які постійно змінюються залежно від поточної епідеміологічної ситуації в країні. [2]. Ці заходи певною мірою обмежили права осіб на повагу до приватного життя, на свободу та особисту недоторканість, на свободу пересування, на свободу мирних зібрань, на освіту, на доступ до медичної допомоги (особливо – для планових медичних заходів), право на працю, право на судовий захист та ін.

Не зважаючи на те, що право на захист осіб охороняється статтею 374 КК України, Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини шляхом опитування 121 адвокатів України встановлено факти перешкоджання їх роботі з боку судів, які згідно з Рекомендаціями Вищої ради правосуддя обмежили доступ до судів осіб, які не є сторонами проваджень. [3]. Такими перешкодами були відсутність доступу до канцелярій судів та матеріалів справ, затримки судових проваджень, переконання сторін з боку суддів подавати клопотання про перенесення засідань. [4, С. 16]. При цьому адвокати скаржилися на незадовільну роботу системи «Електронний суд».

За результатами опитування у період з 16 лютого до 31 липня 2020 р. 121 адвокатів встановлено, що карантинні заходи призвели до ускладнення доступу до судових реєстрів, а в окремих випадках – унеможливили спілкування з підзахисними в місцях тримання їх під вартою та збільшили затримки у судових провадженнях (67% опитаних). 29% опитаних стикалися з відмовою суддів викликати до суду свідків і експертів, 31% зазначили про обмеження у доступі до матеріалів кримінального провадження, а 39% – про відсутність доступу до канцелярій судів. 34% адвокатів скаржилися на тиск з боку суду з метою спонукання до подання клопотань про відкладення судових засідань. 60% адвокатів повідомили про брак можливості сторін дістатися до суду через обмеження роботи громадського транспорту, а 14% – про неможливість конфіденційно поспілкуватись з підзахисним. [5, С. 18–19].

В аналітичному звіті ГО «Фундація ДЕЮРЕ» зазначено, що 27% з 266 опитаних адвокатів зіткнулися із ситуацією, коли суди (судді, працівники суду) перешкоджа-

ли їм здійснювати свою професійну діяльність, обґрунтовуючи свої дії обмежувальними заходами. Найчастіше адвокати скаржилися на такі перешкоди: відтермінування розгляду справи, яке призвело до пропуску процесуальних строків; недопуск адвоката (сторони) до засідання; незабезпечення публічності судового засідання (недопуск представників ЗМІ та громадськості одночасно з незабезпеченням його відкритої трансляції); відмова в ознайомленні з матеріалами справи; відмова в поданні через канцелярію суду невідкладних скарг та клопотань; затягування судового розгляду. [6, С. 28–29].

Відповідно до ст.184 чинного КК України кримінально-правовій охороні підлягає право на безоплатну медичну допомогу, а порушенням такого права є лише незаконна вимога оплати за надання медичної допомоги в державних чи комунальних закладах охорони здоров'я та незаконне скорочення мережі державних і комунальних закладів охорони здоров'я. Поза увагою законодавців залишилося умисне ненадання життєво необхідної медичної допомоги.

За інформацією ВООЗ особливо вразливими до зараження Covid-19 у важкій формі є люди похилого віку та люди, які мають проблеми зі здоров'ям. До групи ризику відносяться також особи, які живуть за межею бідності та мають обмежений доступ до профілактичних засобів; безхатченки; мігранти; особи, які знаходяться в місцях позбавлення волі та ін. ВООЗ наголошує на тому, що держави повинні зробити все можливе для того, щоб захистити їх та забезпечити недискримінаційний доступ до тих самих послуг, що й інші групи населення. [7].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини за результатами перевірки 677 місць несвободи (СІЗО, виправних колоній, центрів соціального захисту пенсіонерів та осіб з інвалідністю, приватних будинків для осіб похилого віку та приватних реабілітаційних центрів для осіб із залежностями, інтернатів, дитячих будинків-інтернатів, притулків, психіатричних лікарень, туберкульозних і наркологічних диспансерів та ін.) в умовах карантинних обмежень зазначає, що у 99% таких установ зафіксовано порушення прав людини. [8, С. 18].

В місцях несвободи усіх видів було зафіксовано спалахи коронавірусної хвороби через недостатню кількість засобів індивідуального захисту, відсутність маскового режиму та щоденного температурного скринінгу працівників установ та утримуваних осіб, відсутність регулярної дезінфекційної обробки приміщень для ізоляції осіб з підозрою на Covid-19, ненадання належної медичної допомоги утримуваним особам, тощо. [8, С. 79]. В установах соціального захисту населення виявлено випадки неналежного виконання професійних обов'язків сімейними лікарями, які надають медичну допомогу підопічним, що призвело до тяжкого перебігу коронавірусної хвороби, а в деяких випадках – до смерті підопічних. В більшості приватних геріатричних установ підопічними взагалі не укладено декларації із сімейним лікарем, що порушує їхнє право на безоплатну медичну допомогу. [8, С. 80].

Глобальна пандемія COVID-19 спричинила жахливі наслідки навмисно вибіркової та деструктивної політики багатьох країн, яка укріпила нерівність, дискримі-

націю та гноблення й відкрила шлях до руйнівних наслідків. Зокрема, в Угорщині внесені зміни до Кримінального кодексу країни, якими запроваджено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років за «поширення неправдивої інформації» про COVID-19. Уряди Бахреїну, Кувейту, Оману, Саудівської Аравії та Об'єднаних Арабських Еміратів використовували пандемію COVID-19 як привід «придушувати право на свободу вираження поглядів», переслідують осіб, які розміщували коментарі в соціальних мережах про відповідні дії уряду в умовах пандемії. Це вплинуло на становище етнічних меншин, біженців, людей похилого віку та жінок, які зазнали шкідливого впливу через пандемію. Права медичних працівників, мігрантів, волонтерів, бізнесменів також порушуються через нехтування системами охорони здоров'я та нерівномірною економічною та соціальною підтримкою. У різних країнах світу спостерігається помітне зростання гендерного та домашнього насильства щодо жінок та представників сексуальних меншин. [9]. В Угорщині, Турції та Росії введено покарання у вигляді позбавлення волі за розповсюдження «брехливої інформації» стосовно COVID-19. [10, С. 5]. Такі законодавчі нововведення порушують право на свободу світогляду.

З огляду на те, що в багатьох країнах світу правова охорона прав і свобод людини і громадянина в умовах пандемії COVID-19 виявилася неефективною, Департамент глобальних комунікацій ООН закликав країни прийняти більш узгоджений, глобальний і орієнтований на права людини підхід до пандемії як «загальнолюдської кризи» [11] та врахувати його при реформуванні законодавства. В Україні в цьому напрямі працює Робоча група з питань розвитку кримінального права Комісії з правової реформи при Президентові України, яка запропонувала додати до об'єктів кримінально-правової охорони публічне здоров'я «як комплекс інструментів, процедур та заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я населення, попередження захворювань, збільшення тривалості активного та працездатного віку та заохочення до здорового способу життя шляхом об'єднання зусиль усього суспільства».

При розробленні нових законів важливо враховувати, що обмеження, запроваджені через пандемію, становлять загрозу для прав людини, тому нормативно-правові акти мають містити норми щодо її мінімізації.

Список використаних джерел:

1. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України № 1645-III від 06.04.2000. Редакція від 16.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>
2. Див.: Постанова Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11 березня 2020 р. № 211. Редакція від 24.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-п#Text>.
3. Про надання уніфікованих рекомендацій для судів усіх інстанцій та юрисдикцій щодо безпечної роботи в умовах карантину : Рішення Вищої Ради правосуддя № 763/0/15-21 від 01.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0763910-21#Text>

4. Вплив COVID-19 на права людини в Україні: доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. Грудень 2020. 31 с. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-12/Ukraine_COVID-19_HR_impact_UA.pdf
5. Доповідь Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ) щодо ситуації з правами людини в Україні за період з 16 лютого до 31 липня 2020 року. 34 с. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-09/30thReportUkraine_UA.pdf
6. Берко С. Т., Колотило М. М., Бочаров К. В. Захист судами прав людини від надмірного втручання держави під час пандемії COVID-19 в Україні. Київ, вересень 2020. 33 с. URL: https://drive.google.com/file/d/15Hn4dbD1wZ7oHM_j2IDGinfHrYJPzQns/view
7. Права людини в умовах пандемії COVID-19 (гайд). Amnesty International Ukraine. 17 березня 2020. URL: <https://www.amnesty.org.ua/covid19-hr-guidance/>
8. Спеціальна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Стан додержання прав і свобод людини в місцях несвободи у період дії надзвичайної ситуації, пов'язаної з поширенням гострої респіраторної хвороби covid-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». 2021. 92 с. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/document/0PLfajgjarH9IO9qejFz2S5Fhu4EM71RK CJ934Ph.pdf>
9. Політика урядів через пандемію COVID-19 укріпила нерівність і дискримінацію: Звіт Amnesty International (suspilne.media). URL: <https://suspilne.media/120300-politika-uradiv-cerez-pandemiu-covid-19-ukripila-nerivnist-i-diskriminaciju-amnesty-international/>
10. Права человека болеют в тяжелой форме – Газета Коммерсантъ № 188 (6909) от 14.10.2020 (kommersant.ru) Газета «Коммерсантъ» № 188 от 14.10.2020, стр. 5. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4530292>
11. Защита прав человека в условиях пандемии COVID-19. Департамент глобальных коммуникаций ООН. URL: <https://www.un.org/ru/coronavirus/protecting-human-rights-amid-covid-19-crisis>